

СА „Д. А. ЦЕНОВ” – СВИЩОВ

Факултет „Финанси“

Катедра „Финанси и кредит“

Докторант Мустафа Метинов Миманов

D010219206

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор” (по икономика) по докторска програма „Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка” (Финанси) на тема:

ВЛИЯНИЕ НА ФИНАНСОВИТЕ КРИЗИ ВЪРХУ ПОТРЕБИТЕЛСКОТО ТЪРСЕНЕ В МОДНАТА ИНДУСТРИЯ

Научен ръководител:
Доц. д-р Марин Маринов

Свищов

2025

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на заседание на Катедрения съвет на катедра „Финанси и кредит“ при Факултет „Финанси“ на Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов.

Данни за дисертационния труд:

Брой страници – 234

Брой фигури – 79

Брой таблици – 1

Брой литературни източници – 236

Брой публикации на дисертанта – 5

Защитата ще се проведе на 20 януари 2026 г. (вторник) от 11.00 часа в Заседателна зала „Ректорат“ на СА „Д. А. Ценов“. Материалите по защитата са на разположение в Отдел „Докторантура и академично развитие“.

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	4
1. Актуалност на темата	4
2. Обект и предмет на изследването	4
3. Изследователска теза	4
4. Цел и задачи на дисертационния труд	5
5. Методология на изследването	6
6. Ограничения на изследването	7
7. Структура на изследването	7
8. Приложимост на резултатите от изследването	8
II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	9
II. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	11
Глава 1. Теоретични виждания за възникването и генезиса на финансовите кризи	11
Глава 2. Финансовите кризи в съвременната икономика	16
Глава 3. Потребителското търсене в модната индустрия през XXI век	25
Заключение	32
IV. НАСОКИ ЗА БЪДЕЩИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	33
V. СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	34
VI. СПРАВКА С ПУБЛИКАЦИИТЕ НА ДОКТОРАНТА	37
VII. СПРАВКА ЗА СЪОТВЕТСТВИЕ С НАЦИОНАЛНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ ПО ПРАВИЛНИКА ЗА ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЗАКОНА ЗА РАЗВИТИЕ НА АКАДЕМИЧНИЯ СЪСТАВ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ	38
VIII. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	39

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА

Дрехите са неразривна част от човешката история и цивилизация, а по данни на Uniform Market (2025) глобалният пазар на облекло възлиза на 1,85 трилиона долара и формира 1,6% от световния БВП, като броя на заетите в свързаните с него дейности надхвърля 430 милиона, което е над 11% от световната работна сила. Същевременно, модния бизнес има своите специфики и особености, които определят както приложимите към него бизнес модели, така и спецификата на потребителското търсене на създаваните от сектора продукти. От значим изследователски интерес поражда въпроса: Как се отразиха кризите от последното десетилетие на този сектор и как успява да се справи с възникващите предизвикателства?

Настоящото изследване може да се определи като интердисциплинарно предвид неговия изследователски фокус, който включва ключови аспекти, свързани с изясняване на генезиса на финансовите кризи от теоретичен и исторически аспект, изясняване на спецификите на модната и луксозна индустрии, като част от икономиката, маркетинга и ролята на информационните технологии в съвременната икономика и корпоративния бизнес.

2. ОБЕКТ И ПРЕДМЕТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Обект на настоящето изследване модния бизнес в условия на нововъзникващите кризи през XXI век.

Предметът на дисертацията са състоянието и тенденциите в сектора на модния бизнес, повлияни от промените в потребителските предпочитания.

3. ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ТЕЗА

Дисертацията се гради върху **изследователската теза**, че специфичния характер на модния сектор и свързаните с него специфични модели на

потребителско търсене оказват стабилизиращо въздействие върху развитието на сектора в условия на кризи.

4. ЦЕЛ И ЗАДАЧИН НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Основната цел, следвана в настоящото изследване е да се извърши оценка на въздействието на нововъзникващите кризи през ХХІ век върху потребителското търсене в модния сектор.

Постигането на главната цел на изследването поставя необходимостта от формиране на следните по-конкретни **задачи**:

1. Да се извърши критичен преглед и анализ на вижданията за същността и генезиса на финансовите кризи.
2. Да се изясни настъпващите промени в същността и развитието на финансовите кризи през призмата на тяхното историческо развитие през последните векове.
3. Да се оцени общия ефект върху икономиката на нововъзникващите кризи през ХХІ век.
4. Да се изясни спецификата и особеностите на модния сектор, както и връзката му с луксозните стоки.
5. Да се оцени въздействието на нововъзникващите кризи през ХХІ век върху модния и луксозния сектор, с цел открояване на специфични трендове и особености на развитието им
6. Да се извърши проучване и оценка на въздействието на нововъзникващите кризи върху поведението на българския потребител по отношение на модния и луксозния сектор.
7. Да се открият ключови прилики и разлики в поведението на българските потребители на модна продукция, спрямо потребители на водещи световни пазари

5. МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

В дисертацията са използвани традиционни **научно изследователски методи**, като: историческия метод, сравнителния метод, индуктивния и дедуктивния метод, метода на анализа и синтеза, дескриптивния метод, метода на наблюдението, анкетни проучвания и други методи, съчетани с подходящ графически и статистически инструментариум. При анализът на състоянието и тенденциите в сектора на модната индустрия и луксозните стоки са ползвани публично достъпни данни по изследваната проблематика, резултатите от планирано проучване, както и информация от интервюта и неформални разговори с представители на сектора у нас.

Анкетното проучване бе проведено в периода 1 февруари – 31 май 2025 г. сред отзовалите се потребители на територията на България чрез онлайн анкета, налична на адрес: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSffpcSdN-_ykMvqyiB_4AKrT4Z1LN6HpsUPCIh0Bfv-KUOsdQ/viewform

Анкетното проучване използва метода на отзовалите се, а като способ за първоначален контакт е използвана покана, изпратена чрез социалните мрежи. Анкетната карта е изготвена в пълно съответствие на зададените въпроси и възможните отговори от проведени сходни изследвания MMGNET Group (2024), PWC (2024), KPMG (2021) и BOF и McKinsey & Company (2025), с цел да се постигне максимална съизмеримост на получените резултати.

Анкетата е анонимна, а въпросите в нея са незадължителни. Анкетната карта съдържа 39 въпроса доминантно с качествен характер от затворен тип, включващи дихотомни (1) и многовариантни (20) въпроси, въпроси с повече от един възможен отговор (17), и въпроси с отворен отговор (1). Към 1 май 2025 г. са получени 133 попълнени и валидни за обработка анкетни карти. Представените резултати и изводи са валидни единствено за участващите респонденти.

За целите на създаването на електронната анкетна карта е използван инструментариума на Google Forms, а за статистическия анализ и графичното представяне - MS Excel 365. Поради малкия обем валидни за анализ анкетни карти за целите на анализа са използвани единствено приложимите методи за статистическа обработка и анализ, и в частност - честотното разпределение на отговорите, както и приложимите методи за графично представяне на резултатите. Избраната методология съответства и на методологията на водещите изследвания, което от своя страна се явява и предпоставка за съпоставимост на получените резултати.

6. ОГРАНИЧЕНИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Извън обхвата на дисертацията остават въпросите, свързани с изцяло технологичните аспекти на модата, които биха изместили фокуса на изследването.

7. СТРУКТУРА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Дисертацията е структурирана в три глави:

В Глава 1. Теоретични виждания за възникването и генезиса на финансовите кризи се изследват първите опити на финансовата наука за обяснение на кризите, вкл. и чрез връзката им с търговията и бизнес цикъла. Акцентираща се на ключовата промяна във вижданията на икономистите за ролята на държавата и управлението на кризите, настъпили след Втората световна война. Специално внимание е отделено и на съвременните виждания за кризите от XXI век, на фона на настъпващата промяна, която изтласква традиционния банков сектор като основен причинител на икономическите кризи от последните десетилетия.

Глава 2. Финансовите кризи в съвременната икономика прави историческа ретроспекция на възникването на финансовите кризи в историята на човечеството, започвайки от манията по лалетата и приключвайки с кризата в резултат на коронавируса и войната в Украйна. Специално внимание

е отделено върху оценката на въздействието на последните кризи върху българската икономика.

Глава 3. Потребителското търсене в модната индустрия през XXI век акцентира върху ролята на дрехите, модата и лукса върху човешкото общество и промяната във възприемането на модната индустрия през вековете. Извеждат се специфичните особености на сектора, както и водещите фактори, които предопределят потребителското търсене на модни и луксозни стоки. В главата се извършва икономически анализ и оценка на въздействието на кризите от последните десетилетия върху глобалния моден и луксозен пазар, а чрез представянето на резултатите от извършеното анкетно проучване, се открояват спецификите на потребителското търсене на модни и луксозни стоки у нас.

8. ПРИЛОЖИМОСТ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Основните резултати от дисертацията могат да се определят като **научно-приложни**, чиято **оригиналност и научна значимост** произтича от разширяването на научните изследвания в областта на икономически анализ на въздействието на кризите върху модния и луксозния сектор.

Практическата значимост и приложимост на изследването са свързани, както с очертаване на реалната картина на сектора на модата и луксозни стоки у нас, както и извеждане на водещите фактори, които оказват влияние на потребителите при търсене и пазаруване на модни и луксозни стоки.

Резултатите от изследването са популяризирани сред научната общност чрез публикуването на 3 статии и 2 доклада.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е разработен при спазване на изискванията на чл. 27, ал. 2 от Правилника за прилагане на Закона за развитие на академичния състав в Република България. Той има общ обем от 234 стандартни страници и в структурно отношение включва:

Първо. Въведение от 4 стандартни страници.

Второ. Основен текст, съставен от три глави с общ обем от 169 стандартни страници.

Трето. Заключение с обем от 5 стандартни страници.

Четвърто. Списък от 136 използвани литературни и интернет източници, като от всички източници 102 са на английски език, а 34 са на български език.

Пето. Дисертационният труд е илюстриран с 79 фигури и 1 таблица.

Шесто. Декларация за оригиналност съгласно чл. 68 ал. 2 от Правилника за развитието на академичния състав в СА „Д. А. Ценов“

СЪДЪРЖАНИЕ

Съдържание
Въведение
Глава 1 Теоретични виждания за възникването и генезиса на финансовите кризи
1.1. Първи опити на финансовата наука за обяснение на кризите
1.2. Развитие на вижданията за финансовите кризи през втората половина на XX век
1.3. Съвременни концепции за възникването на финансовите кризи
Глава 2 Финансовите кризи в съвременната икономика
2.1. Финансовите кризи в историята на човечеството

2.2. Съвременните финансови кризи
2.3. Въздействие на кризите от XXI век върху българската икономика
Глава 3
Потребителското търсене в модната индустрия през XXI век
3.1. Модата и лукса в съвременната икономика – същност, видове, характеристики
3.2. Модния луксозен пазар в условия на криза
3.3. Потребителското търсене в модния сектор – състояние и тенденции
Заклучение
Декларация за оригиналност на дисертационния труд
Използвана литература
Приложения

III. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Въведение

В уводната част на дисертационния труд се обосновават актуалността и значимостта на избраната тема. Дефинирани са обектът и предметът на изследване. Поставени са целта и задачите, които ще се решават в изследването. Формулирана е защитаващата теза. Представена е методологията на изследването и са изведени ограничителните условия пред разработката.

Глава 1.

ТЕОРЕТИЧНИ ВИЖДАНИЯ ЗА ВЪЗНИКВАНЕТО И ГЕНЕЗИСА НА ФИНАНСОВИТЕ КРИЗИ

Първите по-задълбочени опити да се обяснят финансовите кризи и факторите които ги причиняват се появяват едва през XVIII век, като в преобладаващия случай, те отправят критики към наложените до момента виждания, като насочват своите търсения към несъвършенствата на капиталистическата система на производство, като основен и присъщ фактор за тяхното възникване. Така например, френският икономист Сисмонди посочва, че в стремежа си за максимизиране на печалбата, инвестициите се насочват към секторите с висока рентабилност, а не към тези, които реално търсят потребителите, което от своя страна рефлектира върху недостатъчно реално потребление, съчетано със свръхпроизводство/свръхпредлагане. Този дисбаланс в търсенето и предлагането, породено от повишената конкуренция се разрешава чрез корекции на цените, рефлектиращи върху намаляване на заетостта и доходите в обществото, и в крайна сметка до възникването на криза. Според Малтус съвкупното търсене на работниците е недостатъчно да покрие произведените стоки, и държавата трябва да бъде източник на допълнително непродуктивно потребление, стимулиращо икономиката и

предпазваща я от кризи. В следствие тези виждания са доразвити и надградени от автори като Маркс, чрез закона за падащата норма на печалба и Хобсън, чрез неговата теория за недостатъчното потребление.

С възникването на идеята за бизнес цикъла, редица икономисти виждат в него отговор на причините за възникването на кризи. Така например Жюглар, открива, че търговските кризи в този период винаги са придружени с парични кризи, в чиято основа стоят спекулативните операции и желанието за бърза печалба по време на просперитет на икономиката, а кризите са неразривна част от процеса: „просперитет – криза – ликвидация“. В този контекст, Шумпетер, лансира и идеята си за "творческото разрушение" обясняваща как възникващите иновации разрушават старите икономически структури за да създадат нови, а икономическите кризи са необходими за обновление и прогрес. Подобни виждания откриваме и в "модела на Солоу" обясняващ динамиката на икономическите процеси и взаимодействието им с производствените фактори (капитал, труд и технологиите).

Други автори защитават виждането, че финансовите кризи не са случайни събития, а са резултат на системните процеси в поведението на, измерени чрез различни икономически индикатори. Виксел, например обяснява кризите като сблъсък между паричната лихва и естествения лихвен процент, като по този начин акцентира върху ролята на банките в процеса на възникване на финансовите кризи. От своя страна Хайек допълва, че интервенциите на централните банки водят до неустойчиво икономическо развитие и кризи, основно чрез нарушаването на естественото равновесие между спестяванията и инвестициите посредством понижаване на лихвените проценти и увеличаване на количеството на парите в обращение. Постановките се допълват и от вижданията на Фишер за ролята на дълговата дефлация за динамиката на финансовите кризи, икономическата нестабилност и цикличността на икономическите процеси. Хилфердинг допълнително подчертава ролята на финансовия капитал и неговото влияние върху икономическите кризи, отчитащо нарастващото значение на банките в икономиката, като

лансира концепцията за възникването на нова фаза в капитализма (фазата на финансовия капитал).

Появата на Голямата депресия и кризите около Втората световна война, предизвикват икономистите да потърсят нови подходи и решения за управлението на кризите. „Общата теория на заетостта, лихвата и парите“ на Кейнс се явява именно така необходимата концептуална промяна, акцентираща върху ролята на ефективното търсене, инвестициите и държавната политика за смекчаване на икономическите кризи и бизнес циклите, основно чрез управление на съвкупното търсене чрез държавни разходи. Тези виждания са възприето и развити от икономисти като Самуелсън, който въвежда идеята за взаимодействие между различни икономически променливи в контекста на бизнес циклите в рамките на кръгова икономика, в която малките шокове могат да доведат до сериозни икономически последици.

В противовес на вижданията за активна държавна намеса, Фридман отстоява виждането за силата на свободния пазар и значението на паричната маса за икономическата стабилност, като за него колебанията в паричното предлагане са основен фактор за възникването на бизнес циклите, а прекомерното разширяване или свиване на паричното предлагане от централните банки води до икономическа нестабилност. В този контекст, финансовите кризи се разглеждат като явления, които се коренят в неправилното управление на паричното предлагане и загубата на доверие във финансовите институции, а прекомерната държавна намеса в икономиката води до допълнителна нестабилност.

Нарастващата роля на банките и финансовите пазари през втората половина на XX век намират своето отражение в т.нар. „хипотеза за финансова нестабилност“, чрез която Мински предлага ново разбиране на възникването и генезиса на финансовите кризи в контекста на бизнес циклите и която обяснява как периоди на икономическа стабилност водят до натрупване на рискове, предизвикващи финансови кризи. Все повече започват да се отчита и ролята на психологическите фактори, като оптимизъм и еуфория от страна на инвеститорите, които могат да доведат до прекомерно поемане на риск

(спекулативна еуфория) и възникване на спекулативни балони, и това как нарастването на спекулативното и понци финансиране в икономиката води до увеличаване на нейната нестабилност и уязвимост към кризи. Същевременно, Кругман посочва, че съвременните финансови кризи са резултат от системни проблеми в регулирането на финансовите пазари, финансовата либерализация, прекомерния финансов иновационен капацитет.

Промените в поведението на инвеститорите, е отчетено от автори като Тобин, който чрез "тринитарния модел" обяснява взаимодействието между капитала, парите и рисковите активи, и появата на финансови балони в резултат на прекалено оптимистично очакване за икономически растеж или необоснованото доверие в определени сектори. От своя страна, чрез теорията си за рационалните очаквания, Лукас подчертава ограничената възможност за държавна намеса, чиито действия за предвидени и отчетени в очакванията на инвеститорите, а като основна причина за възникването на кризите посочва липсата на информация и несигурността по време на неочаквани за инвеститорите шокове. В този контекст, Акерлоф посочва, неефективността на икономическите пазари се дължи на асиметричната информация между различни участници на пазара, а грешните решения в резултат на непълна информация, водят до появата на финансови балони. Както посочва Стиглиц, пазарите не са перфектни и не могат да постигнат оптимални резултати, особено в условия на несигурност и липса на пълна информация, а когато тези пазарни провали се натрупват, те водят до циклични колебания и нестабилности в икономиката.

Съвременните теории за финансовите кризи надграждат класическите виждания, като отчитат процесите по глобализация и финансова интеграция на световните пазари, като по този начин въздействието на локалните икономически фактори се съчетава с глобалните такива и различните трансмисионни механизми между икономиките. Днес икономистите все по-често заменят термина „банкова криза“ с „финансова криза“, независимо, че банковия сектор играе доминантна роля в съвременната икономика и финансови

пазари. Това е причина Гордън и Талман да акцентират върху почти цялостното спиране на нормалното функциониране на финансовата система по време на криза, а Гритен и Коило да посочат, че в такава ситуация финансови институции губят значителна част от стойността си и не са в състояние да осигурят необходимите средства за плащане на своите задължения

Част от специализираните изследвания застъпват виждането, че в основата на финансовата криза обикновено стоят проблеми в банковия сектор, тъй като той се явява ядрото и основната част от целия финансов сектор, а възникналите в него проблеми се прехвърлят към другите финансови институции и към икономиката като цяло. Според Бенстън, търговските банки са основен канал за трансмисия на паричната политика, но в резултат на вродената специфика те са силно податливи на загуба на ликвидност и платежоспособност. Същевременно, обаче, за да говорим за банкова криза, според Бордо е необходимо да се наблюдават финансови затруднения, водещи до ерозия на по-голямата част от капитала на банковата система, а Льовен, Валенсия и Гросман допълват, че освен наличие на банкови бягства, криза е налице и при правителствена намеса за спасяване на сектора.

През последните десетилетия Свищовската финансова школа се утвърждава като център, изследващ проблемите, свързани със стабилността на банковата система. В областта на управлението на банковите кризи работят автори като Радков, Михайлов, Вътев, Божинов, Димитрова, Радуканов, както и Попов и Додов, които са защитили докторски дисертации по темата.

Глава 2.

ФИНАНСОВИТЕ КРИЗИ В СЪВРЕМЕННАТА ИКОНОМИКА

Финансовите кризи оказват значително влияние в човешката история, като тяхната честота и въздействие нарастват със засилване на ролята на финансовите и банкови институции в съвременната икономика. И ако кризите като цяло са възниквали и в по-ранни исторически етапи, то „треската за лалетата“ е ключов преход в генезиса им, тъй като традиционните търговски кризи се превръщат във финансови чрез трансформирането на луковичите на лалетата от чисто земеделска стока в инвестиционен актив и нейното търгуване чрез фючърсни договори в рамките на фондовата борса.

Появата на „Балон на Мисисипи“ във Франция и срива на „Балонът Южно море“ в Англия през XVIII век бележи следваща еволюционна стъпка в развитието на финансовите кризи. И в двата случая кризата възниква в резултат на спекулативни нагласи на инвеститорите към определени компании, създадени в условията на публично-частно партньорство. Предоставените монополни права за определен тип дейности, съчетани с неявната гаранция на държавата, като партньор в начинанието, засилва интереса за инвестиции, успоредно с очакванията за бързи и високи доходи при ниска степен на риск. И ако в случая на „The South Sea Company“ може да търсим причината за срива в злоупотребата с информация от нейните собственици и мениджъри, то при „Mississippi Company“ проблема възниква от обвързването на компанията с банка Bank Royale и опита за налагане на фиатните пари като законно платежно средство.

Съществен източник за финансова нестабилност може да бъде и липсата на регулация, съчетана с минимална държавна намеса („Laissez-faire“), които в основата си са причина за част от кризите за САЩ. Така например, липсата на централна банка, повишената конкуренция в сектора, съчетано със свободното печатане на собствени пари от американските банки по време на т.нар. „ера на свободно банкиране“ и изтеглянето на чуждестранните капитали от икономиката, стоят в основата на кризата от 1837 година,

довела до фалита на над 1/3 от всички банки. Ограничената регулация и намеса в банковия и финансов сектор стоят в основата и на кризите от 1857 година, довела и до срив на нюйоркския фондов пазар, и от 1929 година (Голямата депресия), която продължава почти цяло десетилетие.

Процесите на глобализация и интеграция на националните икономики също е честа причина за възникване на финансови кризи. Започвайки от кризата в САЩ през 1819 година, породена от срива на американската селскостопанска продукция в Европа, преминавайки през дълговите кризи през 80-те години на XX век и Азиатската криза, глобализацията на финансовите проблеми достига до своя епогей по време на Световната финансова криза от 2007 година. Повишената честота на кризите, особено през 21 век, съчетана с повишената нестабилност на съвременната глобална финансова система в резултат на свръхзадлъжнели държави, високи цени на недвижимите имоти, нестабилни капиталови потоци, все повече създава поводи за безпокойство, както поради нарастващия им обхват, така и заради засягането на водещи икономики, пораждаването на дългосрочни нестабилности и разпадане на доверието между финансовите институции.

Фиг. 1. Финансовите кризи от последните 50 години

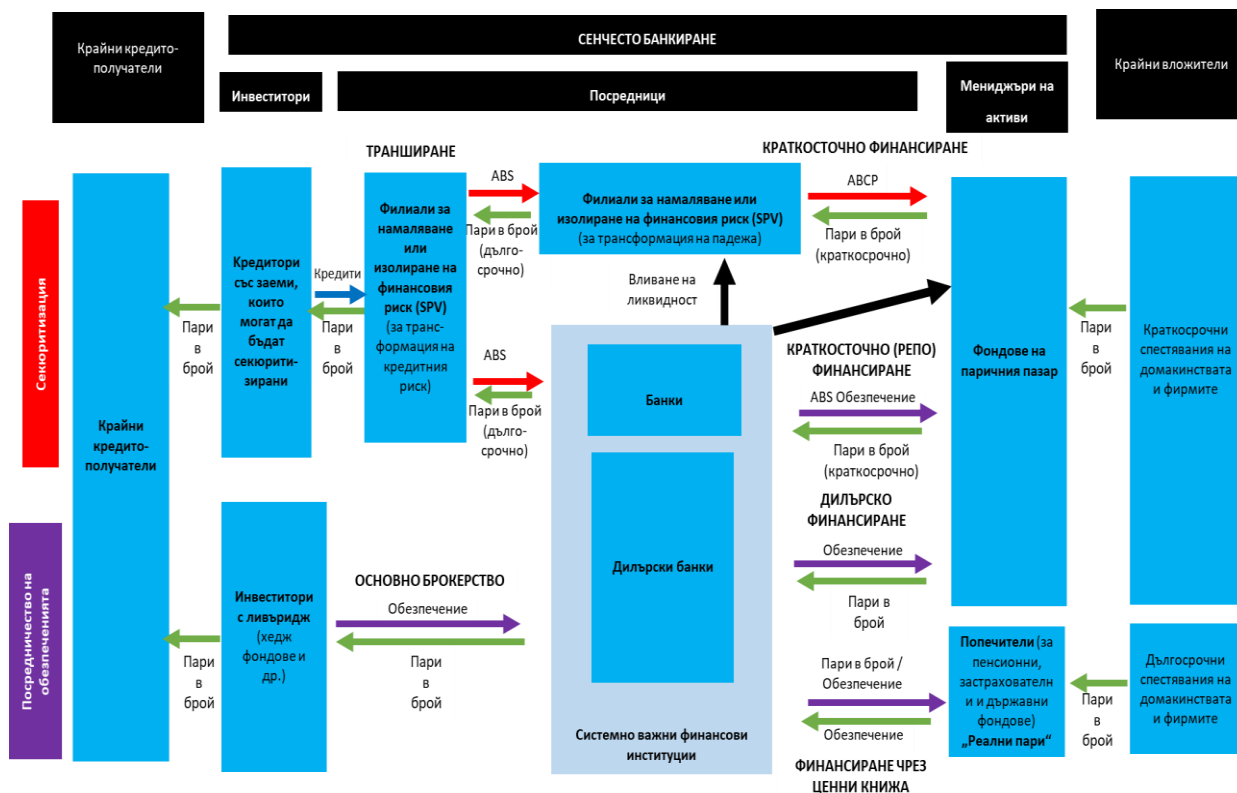
Източник: (Moghadam, 2010)

Повишената честота на кризите, особено през 21 век (Глобалната финансова криза от 2007, Кризата с държавния дълг в Еврозоната 2010, кризата в резултат на КОВИД 19), съчетана с повишената нестабилност на съвременната глобална финансова система (свърхзадлъжнели държави, високи цени на недвижимите имоти, нестабилни капиталови потоци) поражда безпокойство сред финансовите среди (Vandt и др., 2021). Последните финансови кризи станаха все по-широко обхватни и опустошителни, като засегнаха сърцевината на световната икономическа система, засягайки икономики, които генерират значителна част от световния икономически продукт, като породиха значителни дългосрочни нестабилности (Yilmaz, 2021).

Всички тези кризи карат някои автори (Hsu, 2017) да твърдят, че съвременната световна финансова система, която се базира на хипотезата за ефективните пазари, т.е. че финансовите пазари, в качеството си на самокоригиращи се и симетрични, автоматично отразяват цялата налична информация за активите чрез промени в техните цени, търпи тотален провал и налага преосмислянето на икономическите основи на финансовото управление на икономиката. Дори бившият председател на Федералния резерв на САЩ Алън Грийнспан, признава, че е сгрешил, като е подходил към паричната политика от идеологията на свободния пазар, тъй като вместо да достигнат равновесие, пазарите могат да изпаднат в стагнация без активни мерки от страна на регулаторите.

Ако погледнем въздействието на Глобалната финансова криза, нейното въздействие не беше ограничено до тясно дефиниран пазар - географски или клас активи, а по-скоро породило световно разпадане на доверието между финансовите институции, което много бързо повлия на реалните икономики на държавите, независимо от тяхното участие в засегнатите финансови пазари (Mazzola, 2022). Финансовата глобализация, дерегулацията, либерализацията, нерегулираната експанзия на финансовите пазари, навлизането на нови и иновативни финансови инструменти доведе до развитие на т.нар. сенчесто банкиране (shadow banking) и все по-рискови спекулации на финансовите пазари и трансформация на световната финансова система

(Marichal, 2009). Това кореспондира е с констатираните от Гритен и Койло промяна на същността на финансовите кризи, които от такива породени от банкови паники и кредитни сринове се трансформират във финансови кризи породени от сринове на фондовия пазар, спукване на финансови балони, валутни кризи и неизпълнение на задълженията на държави (Grytten и Koilo, 2019).

Фиг. 2. Взаимовръзки на традиционна и сенчестата банкова система в рамките на алтернативното финансиране с ценни книжа
Източник: (Marshall, 2014)

Появата на феномена „сенчесто банкиране“ до голяма степен се дължи на финансовата глобализация, дерегулацията, либерализацията, нерегулираната експанзия на финансовите пазари и навлизането на нови и иновативни финансови инструменти. Тези промени, от своя страна, се явиха съществени предпоставки за настъпващата трансформация на световната финансова система и промяната на нейния рисков профил, поради липса на

държавни гаранции за вложените финансови средства и ценни книжа в сенчестите банки. Това е и основната причина Световната финансова криза от да не се възприема като класическа банкова криза, а по-скоро като финансова криза, базирана на краткосрочни финансови дългови инструменти и дериватите.

Въпреки, че като цяло финансовите кризи възникват в резултат на несъвършенствата на пазарите, икономическата криза в резултат на пандемията показва, че непремерените административни действия на държавата са в състояние да изкривят пазара и да доведат до ликвидни проблеми в икономиката и до рецесия. Като подобен пример могат да бъдат посочени и предприетите санкции през последните години, които задушиха европейската икономика, лишавайки я от евтини ресурси и пазари, генерираха процеси по деиндустриализацията (особено в германската икономика) и повишиха инфлацията в САЩ и ЕС.

Както посочват Blanchard и Pisani-Ferry, (2022), ефекти на конфликта върху европейските икономики по отношение на търговията и чуждестранните директни инвестиции в краткосрочен план са свързани основно с срив на износа към Русия и намаляване на капитала на европейските фирми, а в дългосрочен: с реструктуриране на веригите на доставки и чуждестранните директни инвестиции от Русия. По отношение на енергийните източници, в краткосрочен план Европа е изправена пред по-високи сметки за енергия поради повишено глобално търсене и допълнителни транспортни разходи, съчетани с възможни затруднения и прекъсвания на доставките. Също така, затруднения се очаква да изпитат и фирми, чието производство е до висока степен обвързано с евтин руски газ, или чиито производства са енергоемки или с ниско ниво на енергийна ефективност.

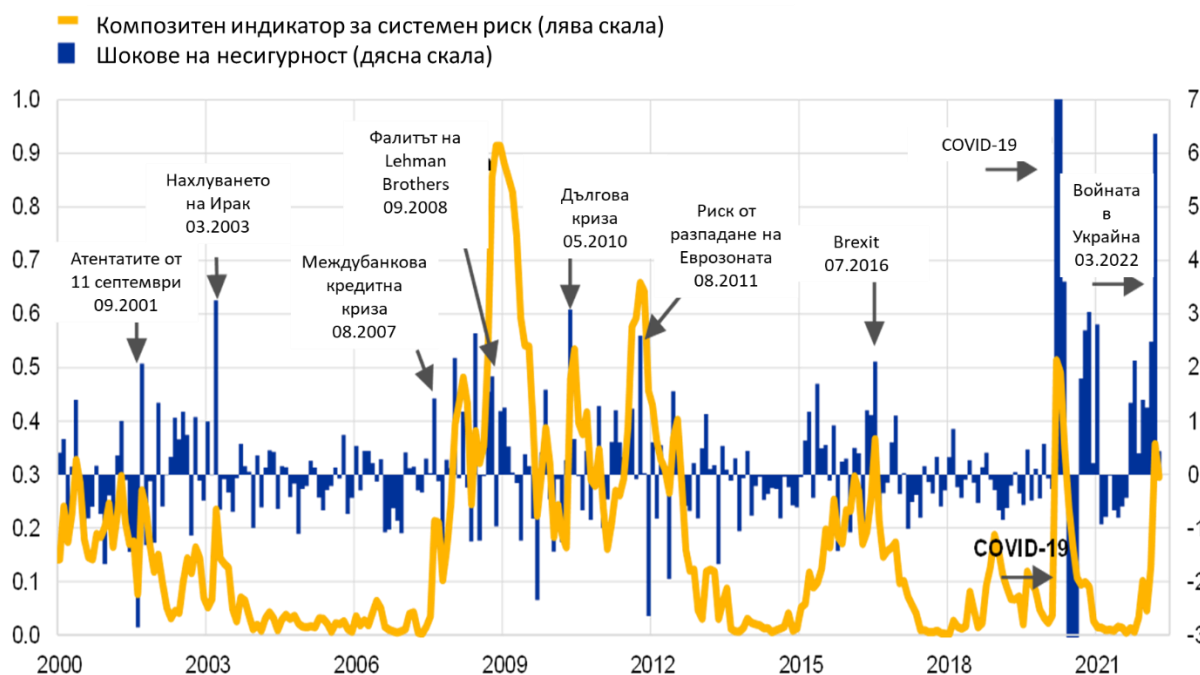
Сривът в производството на енергоемките отрасли с почти 20% породил опасения за деиндустриализация на европейската икономика, като сред най-засегнатите се оказва германската икономика. Това доведе до намаляване на износа от тези сектори на икономиката и влошаване на нивото им на конкурентоспособност. Нарастването на цените на енергията доведе и до

свиване на реалния доход в европейската икономика и намаляване на покупателната способност в съюза, а повишените инфлационни нива доведоха и до реален спад на заплатите. (Archanskaia и др., 2024)

Военният конфликт оказва негативно въздействие и върху цените на храните, доколкото двете воюващи страни са сред най-големите износители на пшеница, а производството и износа са затруднени и ограничени в резултат на военните действия и наложените санкции. През последната година се наблюдава известна стабилизация на цените на храните в резултат на засилената конкуренция в резултат от повишено сезонно предлагане и по-слабо търсене в глобален план.

Успоредно с това европейските икономики са изправени и пред нарастващи военни разходи, както за повишаването на възможността за собствена отбрана, така и за подпомагане на украинската държава с военна техника, инвестиции в военно-промишления ѝ комплекс, и издръжка на военните ѝ структури. След началото на военните действия, Европа отвори врати към най-засегнатите от войната и прие на своя територия над 6 милиона бежанци, като им осигури пълен достъп до социалните си програми. Осигуряването на разходите за настаняване, живот и издръжка, отклони значителен по обем ресурс от програмите за възстановяване на европейските икономики след пандемията.

Всичко това допълнително затруднява процесите по възстановяване на европейската икономика, рефлектирайки върху нивата на безработица, располагаемия доход на домакинствата и субективното усещане за несигурност. Всички тези негативни тенденции доведоха до появата на крайни политически движения и партии, противопоставящи се на процесите по интеграция и глобализация.

Фиг. 3. Промени в композитния индикатор за системен стрес и нивото на несигурност

Източник: (Bobasu и De Santis, 2022).

Българската икономика относително бързо се възстанови от ефекта на Световната финансова криза, като отчете относително високи темпове на растеж и реализирани бюджетни излишъци, но ковид кризата и войната в Украйна оказаха негативно въздействие върху нейното развитие. Въпреки, че по време на пандемията спада на БВП у нас бе по-нисък от този на ЕС, и че правителството предприе редица мерки за подкрепа на икономиката и домакинствата, спада на инвестиционната активност, производството, търговията и потребителското потребление бе значителен. Възстановяването на икономиката ни допълнително се забави в резултат на негативните ефекти на геополитическото противопоставяне и от решението на ЕС за намаляване на зависимостта от евтините руски ресурси и енергоизточници, което от своя страна доведе до спад на частните инвестиции, производството, вноса и износа.

Фиг. 4. Промени на БВП на България в реално изражение

Източник: (БНБ, 2024)

Икономическия растеж на икономиката ни се забави от 3,9% през 2022 г. до 1,8% през 2023 г., основно в резултат на намаляване на запасите, износа и спад на частните инвестиции в основен капитал. За тази негативна тенденция спомогна и рестриктивната парична политика на водещите централни банки, а нарастващото геополитическо напрежение в света доведе до свиване на ръста на международната търговия (от 5,3% за 2022 г. на 1% през 2023 г.) и намаляване на растежа на световната икономика от 3,4% за 2022 г. на 3,1% през 2023 г. (Министерство на финансите, 2024) Все пак трябва да отбележим, че през последното тримесечие на 2024 година са налице индикации за нарастване на БВП с 0,5% спрямо предходното и ръст на икономическата активност с 1,9% за същия период. (БНБ, 2024)

На фона на влошената международна икономическа конюнктура, икономиката на България отбелязва трайна тенденция към намаляване на годишния темп на инфлация, която от 14,3% през първата година на войната в Украйна намаля до 5% в края на 2023 г. и до 1,5% през септември 2024 г. За това спомогнаха както спада на международните цени на суровините,

така и значителното намаляване на цените на храните и безалкохолните напитки, както и на тези, в сферата на услугите. (Министерство на финансите, 2024) Забелязва се и трайна тенденция за увеличаване на потреблението на домакинствата, което за 2023 г. отбелязва ръст от 5,4%, което до голяма степен това се дължи на увеличение на разполагаеми доход на домакинствата с 5,1%, увеличаване на разходите на труд с 14,9%, вкл. и в резултат на увеличената минимална работна заплата, както и увеличенията на пенсиите в този период. (Министерство на финансите, 2024)

За съжаление, геополитическата нестабилност рефлектира негативно върху частните инвестиции в основен капитал, като в разглеждания период отчетения растеж от 3,3% се дължи изцяло на нарасналите с 56% публични капиталови разходи, при спад с 4,9% на частната инвестиционна активност за 2023 г., основно в резултат на отчетен спад на производството и износа. (Министерство на финансите, 2024) Констатираната тенденция се потвърждава и от композитен конюнктурен индикатор за икономическата активност, а тенденцията за относителна стабилност се запазва през 2024 година. (БНБ, 2024)

Намаленото търсене в рамките на Европейския съюз и продължаващата война в Украйна оказаха съществено негативно влияние върху индустриалното производство у нас, особено в секторите производство и разпределение на електрическа и топлоенергия и газ, който се сви с 28,2% през 2023 г., както и върху преработвателната ни промишленост, чиито растеж намаля до 2,1% спрямо 24% през 2022 г. (Министерство на финансите, 2024)

След преодоляването на пандемията, пазарът на труда у нас отчита относително висок ръст на заетост, но същевременно през 2023 г. безработицата отбелязва минимално увеличение. Въпреки това, през последните години се отчита трайна тенденция за увеличаване на доходите за труд, основно чрез механизма за определяне на минималната работна заплата. Същевременно, нарастват опасенията сред работодателите, че растежа на номиналните доходи за труд (22,6%) не съответства на растежа на производи-

телността за труд (2,2%), което се явява съществена предпоставка за влошаване на разходната конкурентоспособност на предприятията. (Министерство на финансите, 2024)

Като цяло, българската банкова система запази своята стабилност и висока ликвидност от нива над 200%. Същевременно с това, поради отчетените високи нива на инфлация, особено през 2022 година, както и увеличеното кредитно предлагане, БНБ предприе стъпки по увеличаване на минималните задължителни резерви на банките до нива от 12%, а антицикличният капиталов буфер беше повишен от 1,5% на 2%. През 2023 година беше отчетено и намаляване на дела на необслужваните кредити до нива от 3,6% или 3,9 млрд. лева, на фона на почти 65% годишни нарастване на печалбите до исторически нива от 3,14 млрд. лева, основно от лихвени доходи (50,2%) и такси и комисионни (21,3%). (Министерство на финансите, 2024)

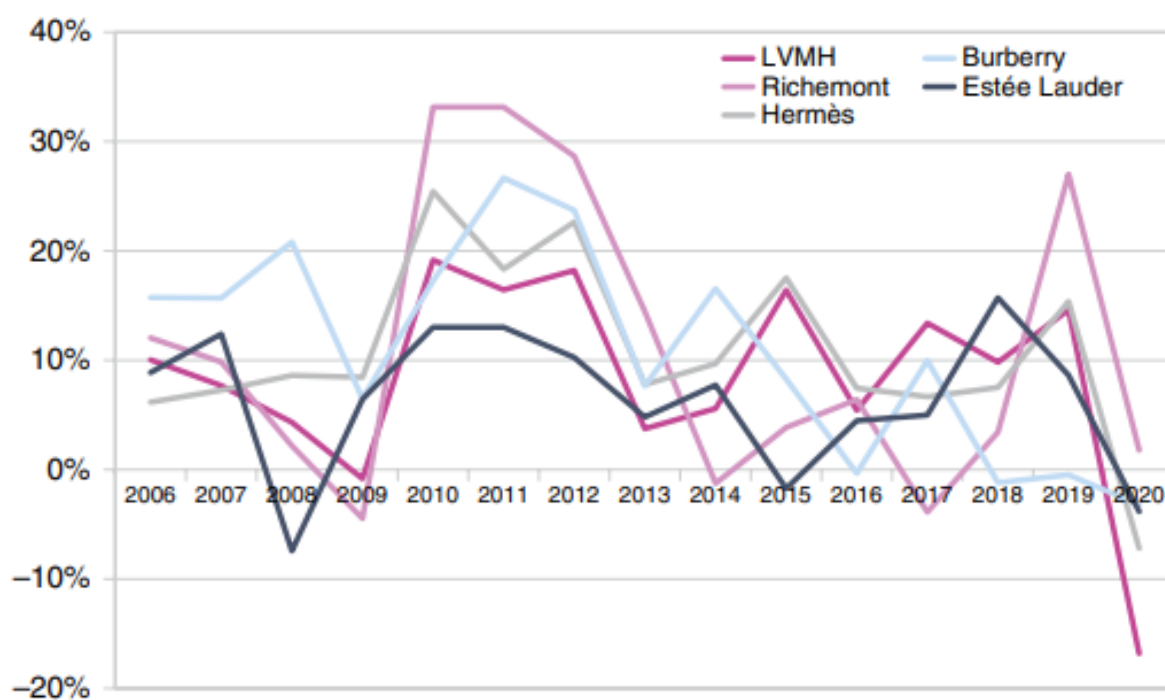
Глава 3.

ПОТРЕБИТЕЛСКОТО ТЪРСЕНЕ В МОДНАТА ИНДУСТРИЯ ПРЕЗ ХХІ ВЕК

Модата е една от най-динамичните индустрии в света, чиито основи може да се търсят още от възникването на човешкото общество. Корените на съвременното значение на думата „мода“ (fashion) могат да бъдат открити във френския език, което е логично, тъй като превръщането на облеклото от физическа необходимост в мода започва от френските аристократи. Днес терминът надхвърля виждането за „разпространена практика по отношение на облеклото или личния външен вид, свързан с определено място или период от време“, а се е превърнал в културен феномен, задвижващ индустрия за милиарди долари.

Модата, особено висшата, е тясно свързана с концепция за лукса („luxus”/”luxuria”) в частта ѝ демонстрация на богатство, насочено към задоволяване на желания, които надхвърлят реалните нужди, и именно чрез нея се извършва плавен преход на демократизация на модата от богатите

аристократи към новозабогателите слоеве на обществото. С масовото навлизане на промишленото производство на облеклото и навлизането в т.нар. период на „постмода“, налагането на модните тенденции постепенно започва да се измества от системата на висшата мода към субкултурните стилове и увеличената свобода на личния избор. Сегментирането на модата, пречупено през пирамидата на потребностите на Маслоу, позиционира масовата модна продукция за покриване на базисните нужди, а засилването на социалния елемент, подтиква индивидите се насочват към по-елитни модни стилове (дизайнерски дрехи и висша мода) чрез които задоволяват своите по-висши потребности за принадлежност и уважение.

Фиг. 5. Изменения в реализирана печалба на основните играчи в луксозната модна индустрия, като процент от предишната година (2000-2020)

Източник: (Som и Blanckaert, 2021)

Въпреки специфичният модел на ценообразуване на луксозната модна индустрия и нейната таргет група от богати клиенти, възникналите кризи

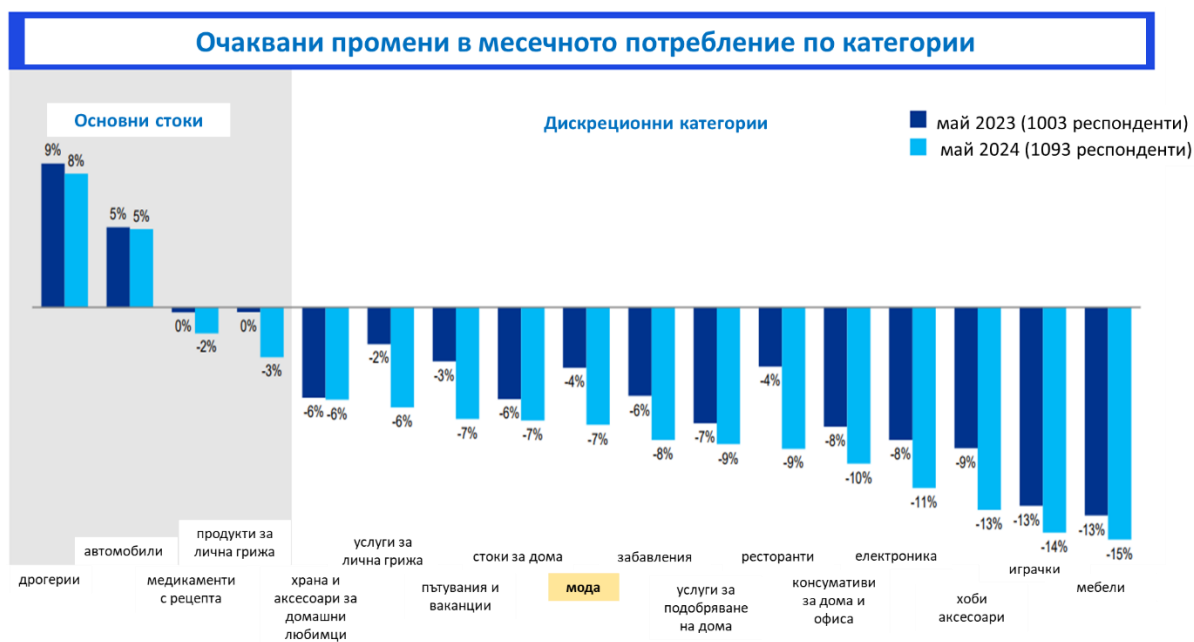
през ХХІ век оказаха негативно въздействие и върху този сектор на икономиката. Автори като Сим и Бланкерт (2021) посочват, че по време на Световната финансова криза луксозната индустрия губи около 10% от своя дял, дълговата криза от 2011 година води до 13% спад, а COVID-19 пандемията доведе до рекордните 23% спад в приходите, които на европейските пазари достигнаха до нива от -40%. В същото изследване се констатира, че този спад не е еднакъв във всички сегменти на луксозната индустрия, като най-засегнатите от тях бяха луксозните часовници (спад от 20%), луксозната посуда или „Arts de la table“ (спад с 15%-20%), модна конфекция (спад с 10-20%), парфюмериен сектор (спад с 7-15%).

Въпреки отчетеният спад, продажбите в луксозния сектор през 2021 година достигат 730 милиарда долара, като 36% от тях се дължат на сегмента „Персонални луксозни стоки“, включващи в себе си „Дрехи и аксесоари“, „Козметика и аромати“ и „Часовници и бижутерия“. Освен това, секторът „Персонални луксозни стоки“ бележи почти 23% увеличение на продажбите спрямо предходната година, а нарастването на маржа на печалбите на „Дрехи и аксесоари“ достига 36% при средно 16,4% за сектора. (Deloitte, 2023) Тенденцията за подобряване на представянето на сектора продължи, като през 2023 година Deloitte (2024) оценява реализираните продажби на 1,121 трилиона долара, а реализирания марж на печалба в сегмента „Облекло и аксесоари“ запазва нивата си от 36%, при нива от 29,2% за „Персонални луксозни стоки“ и 14,7% общо за луксозните стоки.

Както посочват Deloitte в изследванията си от 2023 и 2024 година, сериозно влияние върху сектора „Мода и луксозна индустрия“ оказват глобалната макроикономическа и геополитическа несигурност, нарушенията във веригите на доставки в резултат на кризата с Covid-19 и войната между Русия и Украйна, нарастването на цените на енергоизточниците, скока в цените на памука, нарастването на инфлацията във водещите световни икономики, както и забавянето на икономическия растеж на Китай. Освен това,

отчитат се и известни промени в поведението на потребителите в насока намаляване на луксозното потребление, като изключение правят единствено Азиатския пазар и Близкия изток. (Deloitte, 2023, KPMG, 2024a)

Интерес за настоящия анализ представляват и промените в предпочитанията на домакинствата по отношение на пазаруването на модни дрехи и аксесоари, в резултат на негативното въздействие на кризите от последните години. Както посочват KPMG (2024), нивата на доходите на домакинствата остават относително постоянни, но в резултат на инфлацията се променя тяхната структура, като приоритет се отдава на присъщо необходимите такива. Както е видно и от фиг. 6 разходите за дрехи и мода запазват тенденцията си на спад.

Фиг. 6. Промени в месечното потребление (2023-2024)

Източник: (KPMG, 2024)

Интересно е да се отбележи, че като цяло българския пазар показва устойчив дял на разходите за облекло и обувки, който по данни на НСИ (2024f) варира в диапазона 3-3,6%. Същевременно, измерено в легова равностойност, разходът на домакинствата за облекло и обувки нараства от 202

лв. за 2019 година средно на лице от домакинството до 348 лв. за 2023 година. (НСИ, 2024f).

Същевременно, ако направим разрез на структурата на разходите на различните домакинства, то тук се отчитат значително по-големи различия. Така например, през 2022 година при средно 3,4% разходи за облекло и обувки, най-висок дял се отчита при домакинствата с деца под 18 годишна възраст (5,3% при домакинства с 3 и повече деца, 5% при домакинства с 2 деца и 4,8% при домакинства с 1 дете), докато относително нисък дял се отчита при пенсионерите (2,2 %), едночленните домакинства (2,7%) и домакинствата без деца (2,8%) (НСИ, 2024f). Измерено в абсолютна стойност като общ разход на домакинствата, разходите за облекло и обувки у нас са най-високи отново при домакинствата с деца (2001 лв. при домакинства с 3 и повече деца, 1597 лв. при домакинства с 2 деца и 1448 лв. при домакинства с 1 дете), докато най-ниски са при пенсионерите (274 лв.), едночленните домакинства (345 лв.) и домакинствата без деца (525 лв.) (НСИ, 2024a)

Като част от оценка на влиянието на кризите от XIX век върху модната индустрия, и в частност в България, в периода 1 февруари – 31 май 2025 година бе проведена анкета **„Модните и луксозни стоки през погледа на българския потребител (2025)“**. В нея са обхванати преобладаващо от младата българска генерация до 44 години, като значителна част от тях са с доход около и над средния за страната. В нея са участвали 133 респондента, от които 56% са мъже а 44% жени, които във възрастово отношение са разпределени както следва 4% (18-24), 50% (25-34), 11% (35-44), 6% (45-54), 0% (55+). Анкетата е анонимна, а въпросите в нея са незадължителни. Анкетната карта съдържа 39 въпроса доминантно с качествен характер от затворен тип, включващи дихотомни (1) и многовариантни (20) въпроси, въпроси с повече от един възможен отговор (17), и въпроси с отворен отговор (1). Към 31 май 2025 г. са получени 133 попълнени и валидни за обработка анкетни карти. Представените резултати и изводи са валидни единствено за участващите респонденти.

Резултатите от изследването показват, че външните негативни икономически шокове като COVID-19 кризата и войната в Украйна не оказват значимо въздействие върху финансовото и потребителското им поведение, а преобладаващата част от анкетираните посочват, че техните доход са се увеличили през последната година с до 5% (22%) или в диапазона 5%-10% (23%). Отчетените резултати са логични и съответстват на темпа на нарастване на доходите в страната, както по отношение на минимална, така и на средна работна заплата.

Обхванатите в изследването лица, посочват, че основно пазаруват в диапазона до 100 евро, като в това отношение не се наблюдават значителни разминавания в структурата на разходите на българските и европейските потребители, независимо от различията на средния разполагаем доход и стандарт на живот в отделните страни. Те харчат основно за регулярни месечни разходи (78%) и покупка на базисни стоки и услуги (61%), а предпочитаните от тях категории стоки и услуги са свързани с ресторанти и заведения (83%), пътувания (50%) и здраве и фитнес (46%), а относно категорията на стоките, техните предпочитания са към средноценовия сегмент на стоки от масовия пазар (56%) и стоки от т.нар. „достъпен лукс (39%).

По отношение на честотата на пазаруване на дрехи, българските потребители пазаруват няколко пъти в месеца (50%) или по-рядко (50%), най-често за функционална замяна (73%), или поради наличието на масови разпродажби и ценови промоции (50%) или специални поводи (64%). Основно пазаруват спортни и ежедневни облекла и бельо, като при избора им от съществено значение е цената (76%) и високото качество (45%) на закупуваната дреха. В това отношение се отчита различие на българския потребител спрямо тези от САЩ и Европа, което според нас до голяма степен е продиктувано от относително по-ниския жизнен стандарт у нас при относително еднакви цени на пазаруваните дрехи и модни артикули.

Подобна разликата в поведението бе отчетена и по отношение на покупки от конкретна модна марка, като водещо у нас е нейната цена (74%),

стила на марката (48%), и свързаното с нея шопинг изживяване (22%). Отново изгодната цена (71%) и високото качество (50%) са в основата на решението за повторна покупка от дадена марка.

Що се отнася до стимулите, вдъхновяващи клиентите за закупуване на определена модна стока, българските потребители най-често осъществяват своя избор в резултат на разглеждане на онлайн каталозите и сайтовете на своите любими търговци на дребно (49%) или на любимите си брандове (40%), макар, че значителна част от анкетираните посочват, че покупката им е в резултат на посещение на физическите магазини на търговците и оглед на представените в тях стоки и колекции (45%). В този аспект отчитаме, че за разлика от европейските и американските пазари, у нас ролята на инфлуенсърите и семейния кръг при избора на дрехи и аксесоари за тях е значително по-ограничена.

По отношение на технологичните иновации, българските клиенти биха били стимулирани да пазаруват от технологиите за къстъмизирани размери и мерки (68%) и наличието на персонализирани опции за дизайн (28%). Значителна част от тях използват системи за персонализирани препоръки (56%) и системи, базирани на изкуствен интелект (57%), като последните се ползват основно за търсене на информация за продукта (61%) или неговото откриване чрез снимка (60%). Анкетираните посочват, че според тях в бъдеще доминантен дял в търговията ще заемат онлайн платформите (79%), като значително влияние ще оказват и намаленията, разпродажбите и аутлетите на модните и луксозни стоки (38%).

Изследването констатира, че значителна част от анкетираните (86%) правят над половината си покупки онлайн, а водещото при избора на любим сайт или приложение е наличието на пълно и прозрачно описание на продуктите (66%) и наличието на безплатна доставка (55%), както и наличието на стоки, които не могат да бъдат закупени по друг способ (54%). В този процес значителна роля оказват и различните социални медии, като сред тях се открояват Instagram (77%), Facebook (66%) и TikTok (48%).

По отношение на нежеланите или неизползвани дрехи и модни аксесоари, българските потребители предпочитат да подарят на свои приятели и близки, за разлика от европейските, които предпочитат да ги препродадат, и американските, които ги даряват за благотворителност. В същото време половината от анкетираните посочват, че вече са продавали (51%) или купували (44%) подобни стоки на вторичния пазар, а почти всеки десети от тях обмисля да предприеме подобна стъпка в бъдеще. Сред основните причини за покупка на дрехи и аксесоари втора употреба, те посочват значително по-ниската им цена (44%) и възможността да придобият скъпи маркови продукти, които в противен случай не могат да си позволят (5%).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение на дисертацията се обобщават основните констатации и резултати от направените теоретично проучвания и практически анализи. Представят се в синтезиран аспект основните теоретични и емпирични резултати от проведеното дисертационно проучване, от които става видно, че са постигнати поставените изследователски цели и задачи.

IV. НАСОКИ ЗА БЪДЕЩИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

С посочените основни изследователски насоки, влизащи в обхвата на дисертационния труд, проблематиката, свързани с факторите, въздействащи върху потребителското търсене в модната индустрия не се изчерпва. Темата продължава да бъде актуална и може да се посочат следните насоки за бъдеща изследователска работа по въпроса

Първо. Чрез разширяване на обхвата на анкетното изследване може да се търсят общи прилики и ключови разлики, които стоят в основата на решенията на потребителите, пазаруващи различни категории модни стоки. По този начин може да се търси възможност за разработване на модел за прогнозиране на потребителското търсене в специфичен сегмент на модната индустрия.

Второ. Чрез задълбочено изследване на векторите на влияние на социалните мрежи и тяхната значимост в процеса на формиране на потребителско решение за пазаруване на моден артикул, може да се оптимизират провежданите дигитални рекламни кампании, с цел повишаване на тяхната ефективност.

V. СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Първо. Въз основа на задълбочен обзор и критичен преглед на научната литература по изследваната проблематика, се прави систематизация и обобщение на основните научни направления в областта на изследването на финансовите кризи и се открояват специфичните аспекти на ключовите постановки на водещите автори в съответното научно направление.

Второ. На база на извършеният критичен научен анализ се доказва, че промяната на съвременните финансови пазари и основните участници в тях, глобализацията и навлизането на финансовите иновации, драстично променят механизмите за възникване, разпространение и остротата на финансовите кризи, измествайки техния традиционен акцент от банковия сектор към т.нар. „сенчест банков сектор“

Трето. На база извършен анализ на публично достъпни данни се доказва, че българската икономика относително бързо се възстановява от ефекта на Световната финансова криза, но пандемията и войната в Украйна оказаха негативно въздействие върху нейното развитие. Особено важен резултат от направеният анализ е свързан с факта, че въпреки негативни влияния върху икономиката ни, банковия сектор у нас запази своята стабилност и рентабилност, успоредно с предприетите ефективни мерки за намаляване на дела на лошите кредити.

Четвърто. В дисертацията се доказва, че модната индустрия не е единствено и пряко ангажирана за създаване на дрехи за функционална замяна, а чрез превръщането си в културен феномен, стои в основата на индустрия за милиарди долари. Нейното сегментиране, пречупено през пирамидата на Маслоу, създава специфични луксозни сегменти, насочени към по-елитни модни стилове (дизайнерски дрехи и висша мода) чрез които индивидите задоволяват своите по-висши потребности за принадлежност и уважение. В този аспект, извършеният анализ показва, че въпреки, че лук-

созната модна индустрия като цяло се характеризира със специфичен ценови модел, който е до висока степен неподатлив на временните промени в икономическата конюнктура, глобалната макроикономическа и геополитическа несигурност, нарушенията във веригите на доставки в резултат на кризата с Covid-19 и войната между Русия и Украйна, нарастването на цените на енергоизточниците, скока в цените на памука, нарастването на инфлацията във водещите световни икономики, както и забавянето на икономическия растеж на Китай, оказаха негативно въздействие в сектора.

Пето. Извършеният анализ еднозначно доказва, че кризите от последното десетилетие доведоха до промени в предпочитанията на българските домакинства по отношение на пазаруването на модни дрехи и аксесоари, като приоритет се отдава на присъщо необходимите такива, основно в резултат на трайното увеличение на техните цени. Въпреки, че се констатира устойчив дял на разходите за облекло и обувки, извършеният анализ показва, че се констатира значими различия в структурата на разходите на различните домакинства: най-висок дял разходи се отчита при домакинствата с деца под 18 годишна възраст, докато при пенсионерите, едночленните домакинства и домакинствата без деца той е значително по-нисък. Друга значима тенденция, която се откроява е увеличеното търсене на мъжкото и женско върхно облекло, мъжките сака и дамските рокли през последното десетилетие.

Шесто. Извършеното анкетно проучване показва, че основните разходи на българските потребители са основно за регулярни месечни разходи (78%) и покупка на базисни стоки и услуги (61%), а предпочитаните от тях категории стоки и услуги са свързани с ресторанти и заведения (83%), пътувания (50%) и здраве и фитнес (46%), а относно категорията на стоките, техните предпочитания са към средноценовия сегмент на стоки от масовия пазар (56%) и стоки от т.нар. „достъпен лукс (39%), като в преобладаващия случай покупките им са в диапазона до 100 евро.

Седмо, По отношение на честотата на пазаруване на дрехи, българските потребители пазаруват няколко пъти в месеца (50%) или по-рядко

(50%), най-често за функционална замяна (73%), или поради наличието на масови разпродажби и ценови промоции (50%) или специални поводи (64%). Основно пазаруват спортни и ежедневни облекла и бельо, като при избора им от съществено значение е цената (76%) и високото качество (45%) на закупуваната дреха. В това отношение се отчита различие на българския потребител спрямо тези от САЩ и Европа, което според нас до голяма степен е продиктувано от относително по-ниския жизнен стандарт у нас при относително еднакви цени на пазаруваните дрехи и модни артикули. Подобна разликата в поведението бе отчетена и по отношение на покупките от конкретна модна марка, като водещо у нас е нейната цена (74%), стила на марката (48%), и свързаното с нея шопинг изживяване (22%). Отново изгодната цена (71%) и високото качество (50%) са в основата на решението за повторна покупка от дадена марка.

Осмо, Констатира се, че все още значима част от българските потребители предпочитат да посетят физическите магазини за модни дрехи и аксесоари (45%), въпреки, че ролята на онлайн присъствието на търговците на дребно (49%) и модните брандове (40%) увеличава своя дял. За това свидетелства и значителния дял лица (86%), които правят над половината си покупки онлайн. В този процес водещото за тях е наличието на пълно и прозрачно описание на продуктите (66%) и наличието на безплатна доставка (55%), както и наличието на стоки, които не могат да бъдат закупени по друг способ (54%). Социалните медии също оказват значително влияние в този процес (Instagram (77%), Facebook (66%), TikTok (48%)), но за разлика от европейските и американските пазари, у нас ролята на инфлуенсърите при избора на дрехи и аксесоари за тях е значително по-ограничена.

Резултатите от проучването показват, че наред със значителната роля на технологичните иновации, под формата на технологиите за къстъмизирани размери и мерки (68%), системи за персонализирани препоръки (56%) и системи, базирани на изкуствен интелект (57%), значим фактор в този процес остават финансовите стимули под формата на намаления, разпродажби и аутлети на модните и луксозни стоки (38%).

VI. СПРАВКА С ПУБЛИКАЦИИТЕ НА ДОКТОРАНТА

Статии:

Mimánov, M. (2025). *The emergence of first financial crises in Europe - a brief historical retrospective*. Sciences of Europe, No 157/2025, Praha, Czech Republic, pp. 20-21, ISSN 3162-2364

Mimánov, M. (2025). *Modern financial crises - causes, consequences, conclusions*, Polish journal of science, №82 (2025), Vol. 1, Warszawa, pp. 3-5, ISSN 3353-2389

Mimánov, M. (2025). *The emergence of first financial crises in Europe - a brief historical retrospective*. Norwegian Journal of development of the International Science, №149, Oslo, Norway, p. 18-20, ISSN 3453-9875

Доклади:

Mimánov, M. (2025). *Features of the modern fashion industry*. Международная научно-практическая конференция «FUTURE OF SCIENCE: INNOVATIONS AND PERSPECTIVES» 24-26 марта 2025 года, Стокгольм, Швеция, p. 336-342, ISBN 978-91-87224-03-4

Mimánov, M. (2025). *Fashion in the contemporary world*. III Международная научно-практическая конференция «GLOBAL TRENDS IN SCIENCE AND EDUCATION» 7-9 апреля 2025 года, Киев, Украина, p. 816-821, ISBN 978-966-8219-82-5

VII. СПРАВКА ЗА СЪОТВЕТСТВИЕ С НАЦИОНАЛНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ ПО ПРАВИЛНИКА ЗА ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЗАКОНА ЗА РАЗВИТИЕ НА АКАДЕМИЧНИЯ СЪСТАВ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Национално изискване в брой точки: 30,00

Брой студии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране, или публикувани в редактирани колективни томове: **0 бр.**

Брой точки за автора: 0 точки

Брой статии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране, или публикувани в редактирани колективни томове: **3 бр.**

Брой точки за автора: 30 точки

Брой доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране, или публикувани в редактирани колективни томове: **2 бр.**

Брой точки за автора: 20

Общ сбор точки: 50,00 > минимално изискуеми точки 30,00

VIII. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд в обем от 234 стр. под заглавие: „**Влияние на финансовите кризи върху потребителското търсене в модната индустрия**“ и представлява собствена научна продукция на автора. В него са използвани авторски идеи, текстове и визуализация чрез графики, схеми, таблици и формули, като са спазени всички изисквания на Закона за авторското и сродните му права чрез надлежно цитиране и позоваване на чужда авторска мисъл, както и данни, включително:

1. Постигнатите в дисертационния труд резултати и изведени приноси са оригинални и не са заимствани от изследвания и публикации, в които авторът няма участия.

2. Представената от автора информация във вид на копия на документи и публикации, лично съставени справки и др. съответства на обективната истина.

3. Научните резултати, които са получени, описани и/или публикувани от други автори, са надлежно и подробно цитирани в библиографията.

Дата: 01.09.2025 г.

Докторант:

/ Мустафа Миманов /